

FTAXP 18.45.01
ӘОЖ 792.97

DOI 10.56032/2523-4684.2025.1.13.5

А. Сабит^{1*}

Қазақ ұлттық хореография академиясы

ORCID ID 0009-0003-2699-0639

E-mail: aqjolsabit@gmail.com

(Астана, Қазақстан)

ҚАЗАҚ ҚУЫРШАҚ ТЕАТРЫНЫҢ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ: ӘЛЕМДІК ТЕАТР ҮДЕРІСІНДЕГІ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ІЗДЕНІСТЕР КОНТЕКСТІНДЕ

Аннотация

Зерттеу барысында қуыршақ театрының режиссерлік әдістері мен жаңа сахналық формалары қарастырылып, әлемдегі алдыңғы қатарлы театр труппаларының тәжірибелері талданды.

Мақала қуыршақ театрының тек балаларға арналған өнер емес, әлеуметтік, философиялық және психологиялық мәселелерді қозғайтын күрделі театрлық құбылыс екенін көрсетеді. Сонымен қатар, оның болашақтағы даму перспективалары, жаңа технологиялар мен эксперименталды тәсілдер арқылы кеңейу мүмкіндіктері сараланады. Нақтырақ айтқанда, қуыршақ өнерінің кино, би, визуалды инсталляциялар және жаңа медиа құралдарымен синтезделу үдерісі зерттеледі. Жаңа технологиялар қуыршақтардың тек механикалық қозғалысымен шектелмей, иммерсивті театр тәжірибелеріне ұласуына мүмкіндік береді. Және қазақ қуыршақ театрының ілгері дамып, әлемдік үрдістермен үндесу қажеттілігі айтылып, театрдың көркемдік әлеуетін кеңейту үшін ұлттық фольклор мен заманауи технологияларды ұштастырудың маңыздылығы атап өтіледі. Зерттеу қуыршақ өнерінің шекараларын кеңейтіп, көрерменмен жаңа қарым-қатынас жасау мүмкіндіктерін өркендетіп, дәстүр мен жаңашылдықтың тоғысқан алаңы ретінде дамытуға бағытталған.

Түйінді сөздер

заманауи өнер, қуыршақ театры, мультимедиа, интерактивті сценография, технологиялық инновация.

Дәйексөз үшін

Сабит, А. 2025. Қазақ қуыршақ театрының даму мәселелері мен перспективалары: әлемдік театр үдерісіндегі шығармашылық ізденістер контекстінде. Arts Academy ғылыми журналы №1(13): 5–18.

IRSTI 18.45.01
UDC 792.97

DOI 10.56032/2523-4684.2025.1.13.5

A. Sabit^{1*}

Kazakh National Academy of Choreography

ORCID ID 0009-0003-2699-0639

E-mail: aqjolsabit@gmail.com

(Astana, Kazakhstan)

PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF KAZAKH PUPPET THEATER IN THE CONTEXT OF ARTISTIC EXPLORATIONS OF THE GLOBAL THEATRICAL PROCESS

Annotation

This study examines the directorial techniques and new stage forms in puppet theatre while analyzing the experiences of leading theatre companies worldwide.

The article demonstrates that puppet theatre is not merely an art form intended for children but a complex theatrical phenomenon that explores social, philosophical, and psychological issues. Furthermore, it discusses the future development prospects of puppet theatre and its potential expansion through new technologies and experimental approaches. Specifically, the study investigates the integration of puppet theatre with cinema, choreography, visual installations, and new media. Modern technologies enable puppet theatre to transcend the limitations of traditional mechanical movements, fostering immersive theatrical experiences. Special attention is given to the necessity of advancing Kazakhstani puppet theatre in alignment with global trends. In this context, the importance of integrating national folklore with contemporary technological solutions is emphasized to enhance the artistic potential of the theatre. This research aims to expand the boundaries of puppet theatre, explore new forms of audience interaction, and develop theatre as a space where tradition and innovation converge.

Key words

contemporary art, puppet theatre, multimedia, interactive scenography, technological innovation.

Cite

Sabit, A. 2025. Problems and prospects of the development of kazakh puppet theater in the context of artistic explorations of the global theatrical process. Arts Academy Scientific Journal, no. 1(13): 5–18.

МРНТИ 18.45.01
УДК 792.97

DOI 10.56032/2523 -4684.2025.1.13.5

А. Сабит^{1*}

Казахской национальной академии хореографии

ORCID ID 0009-0003-2699-0639

E-mail: aqjolsabit@gmail.com

(Астана, Казахстан)

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ КАЗАХСКОГО КУКОЛЬНОГО ТЕАТРА В КОНТЕКСТЕ ТВОРЧЕСКИХ ПОИСКОВ МИРОВОГО ТЕАТРАЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Аннотация

В ходе исследования рассматриваются режиссёрские методы и новые сценические формы в кукольном театре, а также анализируется опыт ведущих мировых театральных трупп.

Статья доказывает, что кукольный театр - это не только искусство, ориентированное на детскую аудиторию, но и сложное театральное явление, затрагивающее социальные, философские и психологические вопросы. Кроме того, анализируются перспективы его дальнейшего развития, а также возможности расширения за счёт новых технологий и экспериментальных подходов. В частности, исследуется процесс синтеза кукольного искусства с кино, хореографией, визуальными инсталляциями и новыми медиа. Современные технологии позволяют кукольному театру выйти за рамки традиционной механики движений, создавая иммерсивные театральные опыты. Особое внимание уделяется необходимости развития казахстанского кукольного театра в контексте мировых тенденций. В этом аспекте подчёркивается важность интеграции национального фольклора и современных технологических решений для расширения художественного потенциала театра. Исследование направлено на расширение границ кукольного искусства, поиск новых форм взаимодействия со зрителем и развитие театра как пространства синтеза традиции и инноваций.

Ключевые слова

современное искусство, кукольный театр, мультимедиа, интерактивная сценография, технологические инновации.

Для цитирования

Сабит, А. 2025. Проблемы и перспективы развития казахского кукольного театра в контексте творческих поисков в мировом театральном процессе. Научный журнал "Arts Academy", № 1(13): 5–18.

Кіріспе. Қуыршақ театры – ғасырлар бойы өзгеріп, әртүрлі мәдениеттер мен технологиялық прогрестің ықпалымен жаңарып, дамып келе жатқан өнер саласы. Қазіргі таңда бұл театр түрі дәстүрлі қолөнермен қатар, мультимедиа, проекциялар, интерактивті жарық пен дыбыстық эффектілер сияқты жаңа технологиялық мүмкіндіктерді белсенді түрде қолдануда. Бұл өзгерістер қуыршақ театрының көркемдік әдістерін кеңейтіп қана қоймай, оның философиялық және эмоциялық әсерін күшейтіп, көрерменнің спектакльге терең бойлауына ықпал етеді. Қуыршақ театры енді тек балалар аудиториясына арналған өнер түрі емес, сонымен қатар интеллектуалды ізденіс пен инновация алаңына айналууда.

I ғасырға жуық тарихы бар кәсіби қазақ қуыршақ театры, ауыз әдебиетіндегі аңыз-әңгімелерді, ұлттық-мұралық ертегілер мен болмысымыздан сыр шертер шығармаларды бүлдіршіндердің санасына терең сіңіріп, көңілдеріне бекітіп, өнермен сусындататын алғашқы рухани-мәдени мектеп екені анық. Дегенмен де, өкінішке орай театр жаһандық жайқалудың жылдамдығына, қарқынына ілесе алмай, дамуы бәсең, жүрісі марғау қалыпта келе жатқаны да жасырын емес. Арыны қатты, аяқ алысы екпінді заманауи жаңалықтардың етегінен ұстап, ағынынан қалмай, ырғағына еріп, жаңа белеске, тек балалар аудиториясына арналған өнер түрі емес, сонымен қатар интеллектуалды ізденіс пен инновация алаңына айналдыруға әрекет ету керек. Себебі, саналы, рухани бай, мәдениеті кемел адам қалыптастырудағы ізгі сапарындың алғашқы баспалдағы - Қуыршақ театры. Бұл өнер ордасы бүлдіршіннің қиялын

ұштап, жүрегіне мейірім себеді, алғашқы мәдениет дәмін татқызып, сұлулық пен ізгілікке жетелейді. Ұсақ көрінгенімен, үлкен мағына сыйлайтын қуыршақтар әлемі - болашақ саналы ұрпақтың сәби көңіліне өнердің алғашқы шуағын төгетін киелі бесік.

Зерттеу әдістері. Теоретикалық-аналитикалық әдіс арқылы заманауи қуыршақ театрының даму тенденциялары, көркемдік ерекшеліктері және технологиялық интеграциясы кешенді түрде қарастырылды. Нақтырақ айтсақ қуыршақ театрының қазіргі дамуын және көркемдік ерекшеліктерін талдау үшін ғылыми еңбектер, монографиялар, мақалалар мен театр рецензиялары зерттелді. Заманауи беталыстарын түсіну үшін жетекші режиссерлердің қойылымдары талқыланды.

Көркемдік-талдау әдісі арқылы әлемдік қуыршақ театрларының тәжірибелері бір-бірімен салыстырылып, олардың даму бағыттары айқындалды. Белгілі театр труппаларының спектакльдеріндегі шешімдер мен технологиялық жаңашылдықтарына шолу жасалды.

Жүйелік-құрылымдық әдіс көмегімен қуыршақ театрының театр, кино, перформанс, визуалды өнер және сандық технологиялармен байланысыны зерделенді. Оның эстетикалық, философиялық және технологиялық аспектілерін кешенді түрде сипаттау үшін жүйелі талдау жүргізілді.

Тақырып бойынша әдебиетке шолу. Қуыршақ театры XXI ғасырда дәстүрлі әдістерден шығып, мультимедиа, кинематография және интерактивті технологиялармен біріге отырып, жаңа бағыттарға бет бұруда. Зерттеу

барысында қуыршақ өнерінің дамуын сипаттайтын бірқатар еңбектер қарастырылды.

Уоттс еңбегінде «Альвин Спутниктің бастан кешкендері: Теңіз түбіндегі зерттеуші» қойылымы негізінде мультимедиялық технологиялардың қуыршақ театрына ықпалы сипатталады. Бұл зерттеуде проекциялық эффекттер, интерактивті элементтер және иммерсивті кеңістік құру әдістерінің маңыздылығы көрсетілген.

Джонс еңбегінде Handspring Puppet Company ұсынған «Соғыс тұлпары» қойылымының қуыршақ механикасын жетілдірудегі рөлі қарастырылады. Қуыршақ қозғалысының кинетикалық жүйелер арқылы шынайы бейнеленуін зерттеп, бірнеше қуыршақ басқарушылардың үйлесімді жұмысының маңыздылығын дәлелдейді.

Wisniewska XXI ғасырдағы қуыршақ театрының философиялық және әлеуметтік мәселелерді қозғайтын күрделі театрлық формаға айналғанын көрсетеді. Автор қуыршақ театрындағы драматургиялық шешімдердің өзгеруін талдап, оның жаңа аудиториялармен өзара әрекеттесу тәсілдерін зерттейді.

Жалпы, зерттеулер қуыршақ театрының дамуы мультимедиялық интеграция, механикалық жаңашылдықтар және жаңа драматургиялық тәсілдер арқылы жүзеге асатынын дәлелдейді. Қазақ қуыршақ өнерінің әлемдік тәжірибеге сүйене отырып, жаңа көркемдік деңгейге жетуі үшін осы бағыттарды дамыту маңызды.

Зерттеу нәтижелері. XXI ғасырдағы заманауи қуыршақ театры дәстүрлі тәсілдерден шығып, мүлде жаңа көркемдік формаларды зерттеуге бет

алды. Қазіргі қуыршақ театрының маңызды ерекшелігі - эксперименталдық ізденістер. Тек балаларға арналған классикалық қойылымдармен шектелмей, заманауи технологиялармен, визуалды эффекттермен, хореографиямен және кинематографиялық тәсілдермен үйлесіп, философиялық, әлеуметтік және саяси мәселелерді қамтитын ауқымды эстетикалық құбылысқа айналып отыр. Қойылымдар гибриді жанрларды, көлемді мультимедиялық композицияларды, интерактивті кеңістікті байланыстыра отырып, көрерменді тек бақылаушы емес, сахналық оқиғаның бір бөлігіне айналдырады. Режиссерлер мен театр суретшілері құрылымдық деконструкция, пластикалық трансформация және перформативті инсталляцияларды біріктіріп, қуыршақ театрының экспрессивті мүмкіндіктерін кеңейтуде. Бұл бағыт қуыршақ өнерімен театр, кино және жаңа медиа арасындағы шекараны жойып, оны күрделі көркемдік-идеялық платформаға айналдырады.

Бүгінгі өзімізде әлемде, адамзаттың жеткен жаһандық жетістіктерін тиімді пайдаланып, қуыршақ өнерінің жаңа белесін, мүмкіндігін, көзқарасын қалыптастырып келе жатқан, жарқын мысал ретінде сөзге тиек болар қуыршақ театры аз емес. Олардың еңбектеріне шолу жасау арқылы, бұл өнерге қызығушылықты арттырып, көрерменнің көңіл көкжиегін кеңейтіп, Қазақстандағы қуыршақ театрына деген көзқарасты өзгерту мақаланың басты миссиясы. Олай болса, төменде бірнеше театр труппаларының қойылымдарын, көркемдік шешімдерін талдап, қарастырып, Қазақ қуыршақ өнеріне

жетпей тұрған, дамуына орасан зор үлес қосар, өзекті жерлерін белгілеп көрейік.

Алғашқы дамудағы маңызды факторлардың бірі - технологиялық инновациялар. ХХІ ғасырдағы театр проекциялар, анимациялық эффектілер, голографиялық бейнелер, AR және жасанды интеллектке негізделген қуыршақ басқару жүйелері арқылы күрделі сахналық кеңістік қалыптастыруда.

Проекциялық технологиялар сахнада кеңістік пен уақытты өзгертудің жаңа тәсілдерін ұсынады. Мультимедиялық сценография дәстүрлі декорацияларды алмастырып, қойылымның динамикалық бейнесін қалыптастырады. Голографиялық қуыршақтар мен виртуалды кейіпкерлер сахналық қойылымдардың көпқабатты құрылымын жасап, шынайылық пен қиялдың шекарасын жояды. Қозғалысты тану жүйелері, биометриялық сенсорлар, аудио-реактивті дыбыстық эффектілер қойылым динамикасын тікелей көрерменнің реакциясына байланысты қалыптастыра алады.

Бұл бағытқа Австралиялық қуыршақ актері, режиссер Тим Уоттстың авторлық және режиссерлік «Альвин Спутниктің бастан кешкендері: Теңіз түбіндегі зерттеуші» спектаклін мысал ретінде қарастыруға болады. Аталмыш қойылымда, Альвин Спутник қуыршағы жеңіл материалдардан жасалған, оны Wiimote қозғалыс сенсоры арқылы басқаруға болады. Бұл тәсіл интерактивтілікті арттырып, бір ғана орындаушыға бірнеше кейіпкерді бір мезетте басқара алу мүмкіндігін береді. Ал сахнадағы оқиғалар анимациялық проекциялар арқылы толықтырылып,

қуыршақтар мен графиканың үйлесуін қамтамасыз етіп, көрерменді толықтай иммерсивті кеңістікке енгізеді. Проекциялар көбіне терең теңіздегі зерттеулер мен табиғаттың виртуалды бейнелерін көрсету үшін қолданылады. Қойылымды бір адам басқару үшін ыңғайлы жасағандары соншалық, тіпті жарық жүйесі аяқпен басқарылатын педальдар мен сандық контроллерлер арқылы жұмыс істейді. Бұл энергияны үнемдеуге және портативтілікті арттыруға мүмкіндік береді.

Қойылым кейбір көріністерде голографиялық проекцияларды пайдалану арқылы 3D эффектілерді іске қосады. Бұл қуыршақтарды кеңейтілген виртуалды (AR) кеңістікте көрсетуге мүмкіндік береді. Осының әсерінен және жарық пен дыбыстық эффектілер көрермен көңіл-күйіне бейімделе алатындықтан, олар қойылым барысында оқиғамен бітеқайнасып кеткендей күй кешеді. Бұл интерактивті тәсілдер мен сандық технологияларды шебер үйлестіруі қуыршақ театрының болашағына жаңаша серпін екені ақиқат (Watts T. 2019. 1, 10 б.).

Құрылымының өзі ерекше бұл спектакль алғашқы көрсетілімінен-ақ көрермендер мен сыншылардың жоғары бағасына ие болып, әлемдік театр кеңістігінде орны бар қойылымға айналды. 2009 жылы Перт қаласындағы Blue Room Theatre сахнасында алғаш рет көрерменге жол тартқан бұл бірегей қойылым көркемдік шешімдерімен, жаңашылдыққа толы тәсілдерімен ерекшеленіп, көрерменнің ықыласына бөленді. Алғашқы көрсетілімнен-ақ “Үздік қойылым”, “Үздік шығармашылық топ”

және “Көрермен көзайымы” номинацияларында жеңіске жетті.

Осы жетістіктердің арқасында қойылым шекара асып, халықаралық аренада да мойындалды. Нью-Йорктегі халықаралық Fringe фестивалінде “Үздік моноқойылым” номинациясын жеңіп алуымен қатар, 2010 жылы Аделаида фестивалінде “Үздік қуыршақ театры қойылымы”, 2011 жылы Окленд Fringe фестивалінде “Үздік театр қойылымы”, Дублинде “Үздік ер адам рөлі” жүлделеріне, ал Рио-де-Жанейроның Fil фестивалінде “Үздік айрықша қойылым” марапаттарына лайық деп танылды.

Осындай жоғары бағалаулардың нәтижесінде спектакль әлемнің түрлі қалалары мен фестивальдерінде қойылып, Нью-Йорк, Окленд, Дели, Сеул, Бусан, Гонконг, Эдинбург, Дублин, Мельбурн, сондай-ақ Бразилия, Жапония, Мальта, Норвегия, Сингапур, Словения, Тайвань, Түркия және Біріккен Араб Әмірліктерінде аншлаппен өтті (Watts T. 2019. 1, 3 б.). Әрбір қойылым сайын көрерменнің таңданысын оятып, сахна өнерінің шекарасын кеңейткен бұл спектакль қазіргі заманғы қуыршақ театрының дамуына өз үлесін қосқан айтулы шығармалардың бірі болып саналады. Дәл осы қойылымдағы жаңалықтар қазақ қуыршақ өнерінің бүгінгі кемшілігін толық көрсетеді. Сондықтан көркемдік құрылымын толық зерттеп, мүмкіндіктері мен идеясын толық меңгеріп, қазақ елі көрерменіне лайықтап қоюға әрекет ету керек.

Әрине, қуыршақ театрының заман ағысымен жүруі керек деген сөз, толық техникаландырып, роботтандырып, эффектілермен бүркеп-қымтап тастау деген сөз емес. Өйткені, қуыршақ жүргізу

шеберлігі, қол икемділігі, қол сымбаттылығы артқы планға шегініп, эмоциялық әсер берер аталмыш қосымша дүниелердің астында қалып қоюы, қуыршақ өнерінің жойылуына алып келуі мүмкін. Себебі қуыршақ театрын театр етіп тұрған - театрлық қуыршақ қой.

Демек, келесі маңызды фактор қуыршақ театрындағы механикалық құрылымдарды жетілдіру арқылы натуралистік қозғалысты қамтамасыз ету. Бұл тұрғыда Handspring Puppet Company ұсынған Соғыс тұлпары спектаклі – қуыршақ өнерінің техникалық эволюциясын көрсететін айқын мысал бола алады.

«Соғыс тұлпары» спектаклінде қолданылған қуыршақтар театрлық өнердің шыңын көрсететін ерекше инженерлік және көркемдік туындылар болып табылады. Handspring Puppet Company жасаған ат қуыршақтары – құрылымдық шеберліктің, инновациялық материалдардың және сахналық қозғалысқа бейім шынайылыққа ұмтылған сахналық иллюзияның үлгісі. Аттардың тіршілігін дәл жеткізу үшін қуыршақтардың ішкі механизмі күрделі кинетикалық жүйемен жабдықталған. Олардың қозғалысы үш түрлі қуыршақ басқарушының үйлесімді жұмысы арқылы жүзеге асады: біреуі аттың басын және мойнын, екіншісі алдыңғы аяқтарын, үшіншісі артқы аяқтары мен құйрығын басқарады. Бұл тәсіл аттардың дем алуы, жүрісі, тіпті эмоциялық күйін айнытпай көрсетуге мүмкіндік береді. Әсіресе, қуыршақтардың бас сүйегіндегі икемділік пен құлақтарының қимылы арқылы олардың сезімталдығы айқын көрініс табады. Аттың жүру динамикасы табиғи қозғалысты дәл қайталайтын етіп

жасалған. Басқарушылар арнайы әзірленген пластикалық және серпімді буындар арқылы аттың ырғақты қозғалысын сақтап, көрерменнің санасына тірі бейнедей ерекше әсер қалдырады.

«Соғыс тұлпары» 2007 жылы Лондонның Ұлттық театрында алғаш сахналанған сәттен бастап-ақ театр әлемінде үлкен резонанс тудырды. Қойылым көрермендер мен сыншылар тарапынан зор қошеметке ие болып, ең беделді марапаттарға лайық деп танылды. Атап өтсе: - үздік сахналық дизайны үшін 2008 жылы “Лоуренс Оливье сыйлығы”; - 2007 жылы “Evening Standard” театр жұлдесі; - ерекше қойылым ретінде “Critics’ Circle” театр марапаты; - 2011 жылы Бродвей сахнасындағы ең үздік спектакль деп “Tony Award” жұлдесіне ие болды (Jones B. 2, 258 б.).

Қуыршақ жасаушы шеберлерге мұқтаж қазақ қуыршақ театры үшін дәл осындай ауқымды деңгейге жету үшін, беталыстың қозғалысына көз салсаңыз әлі ұзақ күтердей сезімде қаласыз. Жоқ қазақ қуыршақ өнері 1 ғасырға жуық уақытта мүлде өзгеріссіз қалып, жетістікке жетпеді деп айта алмаймыз. Себебі азын-аулақ әрекеттер жоқ емес, бар. Аудиторияны кеңейтіп, әлеуетін арттыруға тырысып, ауқымды классикалық ауыр шығармалардың өзіне де барған театр мен режиссерлер елімізде бар. Ол жайлы «Күрделі драматургиялық шығармалардың қазақ қуыршақ театрына ықпалы» мақаласында азын аулақ сөз қозғалған (Сабит А. 3, 4 б.). Бірақ бұл әлемдік театр деңгейінің жанында көркемдік шығармашылық, сахналық эстетика жағынан жұпыны, ұсақ. Не істемек керек? Әрине қуыршақ театрының

өркендеуі үшін, “қуыршақ жасау шеберлерін” даярлауды дереу арада қолға алу керек. Икемді-ниетті азаматтарды жинап, арнайы шетелдік үздік оқу орындарынан білім алуын қамтамасыз етіп, әлемдік қуыршақ мекемелерінен тәжірибеден өтуін қадағалап, ел өнерінің мүддесі үшін қызмет атқаратын, жоғары білікті мамандарды қалыптастыру керек. Бұл ең ауқымды мәселе деп айтса, қате болмас. Себебі спектакльдің режиссуралық формасы, драматургиялық құрылымы, әртістердің шеберлігі қаншалықты керемет болса да, қуыршақ аспабының көркемдік тартымдылығы, техникалық мүмкіндігінің биіктігі болмаса, қойылым жартылай шала-жансар дүние болып қала бермек.

Қуыршақ аспабын жетік меңгермеген бүгінгі қалыпқа қарап, әлемнің қаншалықты көш ілгері жүйіткіп бара жатқанын аңғару қиын емес. Сөзге айғақ болу үшін көркемдік деңгейде терең талдауды қажет ететін бағыттардың тағы бірі қуыршақ өнерінің кинематография өнерімен байланысы жайлы шолу жасап көрелік. Экрандық-аудиовизуалды өнермен тоғысудан туған Израилдік PuppetCinema труппасының 2012 жылы қойылған, режиссер Цахи Пинтоның ғаламат «Жұмыртқа ғаламшары» атты кинематографиялық-қуыршақ спектаклін қарастыралық. Қойылым ерекшелігі қуыршақтардың сахнада ойналып жатқанын тікелей экранға түсіру арқылы “тірі кино” тәжірибесін жасауы. Көрермен бір мезетте екі түрлі ракурсты, яғни, шағын ауқымды қуыршақтардың миниатюралық декорацияланған сахнадағы физикалық қозғалысы мен экранда кинематографиялық өңдеуден

өткен бейнесін тамашалай алады. Камералар макро түсірілім арқылы осы кішкентай әлемді үлкен экранда жан бітіріп, оны эпикалық кеңістікке айналдырады. Бұл әдіс қуыршақтардың детализациясын айқындап, көрерменге оларды толыққанды кейіпкер ретінде қабылдауға мүмкіндік береді. Ұжымның шағын масштабтағы объектілерді эпикалық кеңістікке айналдырып, көрерменге микродүниенің кинематографиялық иллюзиясын тікелей көз алдында жасап беруін, өнердің ғажап жетістігі деп бағалауға әбден лайық (PuppetCinema. 4).

Бұл тұста Plexus Polaire труппасының “Moby Dick” спектаклін қатарға қоспай, жөнсіз болар. Себеп, Ингвильд Аспели режиссердің бейнепроекциялар, кинематографиялық техникалар, таңғажайып қуыршақ өнері және интеллектуалды сахналық шешімдер арқылы көрермендерге ұмытылмас әсер қалдыруы, сөзсіз талқылауға тұрарлық. Қойылым жайлы Джессика Уотсон Intermission сайтындағы REVIEW: Moby Dick at Plexus Polaire мақаласында “Нағыз театр сиқыры! Кинематографиялық техникалардың, таңғажайып қуыршақ өнерінің және интеллектуалды сахналық шешімдердің үйлесімі. Бұрын-соңды көрмеген ерекше жоғары деңгейдегі қойылым. Ғажап!” -, деген әсерімен бөліссе (Intermission Magazine. 5);

Salterton Arts Review сайты жариялаған “Moby Dick – Plexus Polaire / Barbican, London” мақалада: “Проекциялар, музыка, әсіресе қуыршақ өнері көрерменді дәстүрлі театр тәсілдері жете алмайтын терең, әрі тылсым кеңістіктерге жетеледі.”-, деген пікір айтылады (Salterton Arts Review. 6).

Расымен ғаламат жетістік, ерекше жұмыстар. Қарапайым проекторлардың өзін жиі қолданысқа ала бермейтін, қолданса да тек фон ретінде пайдаланатын қазақ қуыршақ өнері үшін бұл таңсық дүние. Ал, әзірге, қазақ даласынан да, бұл бағытты қолға алар азамат шығып, ақ түйенің қарыны жарылған, шығармашылық белеске жетер сәт туар-ау деп, үмітпен күту ғана қолдан келері.

Көркем шығарма, механикалық керемет қуыршақтар, заманауи техникалық құрал-жабдықтар толық бар делік, демек келесі кезекте қажеті, әрине - драматургияның құндылығы, айтар ойы, мәні. Әрине драматургиялық сапа жағынан қарастыратын туындылар өте көп. Мәселен, Философиялық қойылым ретінде Duda Paiva Company труппасының “Bastard!” спектаклін зерттеуге болады. Шынайы және қиял-ғажайып кейіпкерлердің кездесулері арқылы адамның ішкі жан дүниесі мен қоғамдағы орны зерттеледі. Басты кейіпкер – адам мен құбыжықтың арасындағы шекараны бұзатын бейне. Біз кімбіз? Бізді не анықтайды – сыртқы келбет пе, ішкі жан дүниеміз бе? Қоғам бізді қалай қабылдайды? – деген философиялық сұрақтардың жауабын іздеуші, өзін қоғамнан бөлектеп, жат сезінетін мақұлық жайлы қойылым.

Спектакльде “Сиамдық техника” арқылы қуыршақ пен адам біртұтас денені бөлісуі, өзіндік болмыс пен басқаға тәуелділіктің метафорасының дәлелі. Мисс Клементиннің “толық емес” денесі оның шынайы адам бола алмайтындығын көрсетсе де, қуыршақ пен қуыршақшы арасындағы динамика оны толыққанды

кейіпкер ретінде сезіндіреді (Wisniewska M., 7, 44-46 б.).

Total Theatre сайтындағы Бекки Смиттің мақаласында, сахнаның безендірілуі мен атмосферасы экзистенциалдық мазасыздықты тудыратыны айтылады. Спектакльдегі кейіпкерлердің бірі – Клементин есімді кейуананың аты Clay “саз” деп қысқартылып, Беккеттік символизмге сілтеме жасайды, бұл оны жалпыға бірдей бейнесі ретінде көрсетіп, қоғамның өзекті мәселелерін астарлап жеткізеді. Қойылымда екі қарт кемпірдің болуы және олардың басты кейіпкермен қарым-қатынасы уақыт, жастық пен кәрілік, өткен мен жаңа туралы ұғымдардың қадірін түсіндіретін жақсы метафора екенін баяндайды (Total Theatre. 8).

Puppet Centre сайтындағы Сиан Кидд шолуында, спектакльде үлкен көбік қуыршақтар мен физикалық театрдың үйлесімі арқылы экзистенциализм тақырыбы қозғалатыны, қойылым қуаныш пен қайғыны қатар сезіндіріп, көрерменге терең философиялық ой тастайтыны айтылады (Puppet Centre. 9).

Қазақ қуыршақ театрында да Халықаралық, республикалық фестивальдердің жеңісті тұғырынан көрінген ауқымды, адуынды қуыршақ спектакльдерінің қарасы біршама. Шекспирдің «Ромео мен Джульетта», «Макбет. Иллюзия», Н.Гогольдің «Шинель», Е. Локшинаның «Мен бір жұмбақ адаммын... Абай», Ш.Айтматовтың «Ана – Жер Ана», Еврипидтің «Медея», Е. Ионовтың «Ана жүрегі», М.Тәуекелованың «Мен деп ойла», Қ.Мұраттың «Қуыршақ» атты туындылары әлемдік болмаса да бүгінгі

қазақ қуыршақ өнерінің көгінде тұрған туындылар. Бірақ көкке шықтым деп аспандам, астамсып кету, көкжиекті бекітіп, болашақты бұлыңғырлататыны мәлім. Сондықтан, көркемдік ерекшелік, технологиялық жаңалық, механикалық дәлдік, эстетикалық тартымдылықты әліде болса қажет етуі заңды, айқын, орынды. Әлем бой түзеп, қозғалыс жасау үшін айдан анық беталысқа жолды салып беріп тұрғанда, бір орында тұру әсте кәсібиліктің жоқтығынан, немесе ізденістің кемдігінен болуы ықтимал.

Қорытынды. Қазіргі заман – технологияның қарқынды дамуы мен ақпарат ағынының шексіз күшею кезеңі. Бұл үдеріс тек коммуникация құралдары мен әлеуметтік құрылымдарға ғана емес, адамның қабылдау жүйесіне де түбегейлі өзгерістер енгізді. Бүгінгі балалар дәстүрлі ұғымдағы көрермен ғана емес, олар – бір уақытта бірнеше ақпарат көзін өңдей алатын, мультимедиялық сигналдарға жылдам жауап беретін және дәстүрлі баяндау формаларына қарағанда, визуалды-компьютерлік әлемді құп көретін, ақпараттың белсенді тұтынушылары мен сарапшылары болып табылады. Экрандық мәдениетке үйренген ұрпаққа классикалық сахналық тәсілдермен шектелген қойылымдар сенсорлық және когнитивтік қажеттіліктері тұрғысынан толық эстетикалық ләззат бере алмауы мүмкін. Демек, қуыршақ театры тек механикалық қозғалыс пен диалогтық драматургияға сүйенбей, голография, виртуалды кеңістік, сенсорлық эффектілер мен иммерсивті театр тәжірибелерін пайдалану арқылы жаңа қабылдау шекараларын зерттеп, бейімделуі тиіс.

Мақалада көрсетілгендей әлемдік қуыршақ өнері жоғарыда айтылған бағыт жолында, үздіксіз эволюцияға қарқынды түрде ұмтылуда. Ал, қазақ фольклоры, мифологиясы қуыршақ театры үшін сарқылмас рухани қазына болғанымен, осы байлықты жаңа формалармен үндестіру жолындағы ізденістер әлі де әлсіз. ХХІ ғасырдың көркемдік ағымдарымен терең сабақтастыру үрдісі жүйелі түрде жүріп жатқан жоқ. Иә, соңғы жылдары белгілі режиссерлер мен суретшілердің дәстүрлі өнерді сақтай отыра жаңаша сипатқа қадам жасауға талпынысы барын жоққа шығара алмаймыз. Бірақ бұл процесс әлемдік деңгеймен салыстырғанда едәуір самарқау жүруде. Технологиялық

жаңашылдықтарды тереңірек игеру, драматургиялық құрылымды күрделендіру, көрерменнің санасын жаңа бағытта тәрбиелеу – бұл қазақ қуыршақ театры үшін басты міндеттердің бірі болуға тиіс. Егер қуыршақ өнері тек дәстүрлі үлгіде қалып қойса, онда ол өзінің өзектілігін жоғалтып, тек этнографиялық мұра ретінде ғана қабылдануы мүмкін. Сондықтан батыл қадамдар жасалып, заманауи өнер тәжірибелерін ұлттық нақышпен аастыру арқылы, қазақ қуыршақ театрын әлемдік сахнада өзіндік қолтаңбасын айшықтайтын ерекше құбылыс деңгейіне жеткізу керек. Бұл қазақ қуыршақ театрының болашақтағы өрлеуінің басты кілті болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Watts, Tim, and Luke Klysz. 2019. Adventures of Alvin Sputnik: Deep Sea Explorer. Education Resource Pack. Australia. <https://canberratheatrecentre.com.au/wp-content/uploads/2022/11/TLGH-Alvin-Sputnik-Education-Resource-2019-FAA.pdf>.
2. Jones B. 2025. Handspring Puppet Company Book. 12.12.2024. <https://www.dropbox.com/scl/fi/x0ywisxqddl9h2ekeogfp/Handspring-Book.pdf?rlkey=44bhdcivjqr9qksd0ocfkpt47&e=1&dl=0>.
3. Сабит А. Күрделі драматургиялық шығармалардың қуыршақ театрының дамуына ықпалы. Ғылыми мақала. Астана. 2024.
4. PuppetCinema. n.d. PuppetCinema Official Website. 16.12.2024. <http://www.puppetcinema.com/>.
5. Intermission Magazine. 2025. “Review: Moby Dick at Plexus Polaire, Harbourfront Centre, Why Not Theatre.” 10.11.2024. <https://www.intermissionmagazine.ca/reviews/review-moby-dick-at-plexus-polaire-harbourfront-centre-why-not-theatre/>.
6. Salterton Arts Review. 2025. “Moby Dick – Plexus Polaire / Barbican, London.” 11.11.2024. <https://saltertonartsreview.com/2025/01/moby-dick-plexus-polaire-barbican-london/>.
7. Wisniewska, Marzenna. 2020. “Puppetry in the 21st Century: Reflections and Challenges.” ResearchGate. https://www.researchgate.net/profile/Marzenna-Wisniewska/publication/344955066_Puppetry_in_the_21_st_Century_Reflections_and_Challenges.

8. Total Theatre. 2025. "Duda Paiva Company – Bastard!" 09.01.2025.
<https://totaltheatre.org.uk/dudapaiva-company-bastard/>.
9. Puppet Centre. 2025. "Review: Bastard! – Duda Paiva Company." 14.01.2025.
<https://www.puppetcentre.org.uk/animations-online/reviews/bastard-dudapaiva-company>.

References:

1. Watts, Tim, and Luke Klysz. 2019. Adventures of Alvin Sputnik: Deep Sea Explorer. Education Resource Pack. Australia. <https://canberratheatrecentre.com.au/wp-content/uploads/2022/11/TLGH-Alvin-Sputnik-Education-Resource-2019-FAA.pdf>. (In Engl.).
2. Jones B. 2025. Handspring Puppet Company Book. 12.12.2024.
<https://www.dropbox.com/scl/fi/x0ywisxqddl9h2ekeogfp/Handspring-Book.pdf?rlkey=44bhdciwqr9qksd0ocfkpt47&e=1&dl=0>. (In Engl.).
3. Sabit A. Kúrdeli dramatyrgialyq shyǵarmalardyń qýyrshaq teatrynyń damýyna yqpaly. Ğylymy maqala. Astana. 2024. (In Qazaq.).
4. PuppetCinema. n.d. PuppetCinema Official Website. 16.12.2024.
<http://www.puppetcinema.com/>. (In Engl.).
5. Intermission Magazine. 2025. "Review: Moby Dick at Plexus Polaire, Harbourfront Centre, Why Not Theatre." 10.11.2024.
<https://www.intermissionmagazine.ca/reviews/review-moby-dick-at-plexus-polaire-harbourfront-centre-why-not-theatre/>. (In Engl.).
6. Salterton Arts Review. 2025. "Moby Dick – Plexus Polaire / Barbican, London." 11.11.2024. <https://saltertonartsreview.com/2025/01/moby-dick-plexus-polaire-barbican-london/>. (In Engl.).
7. Wisniewska, Marzenna. 2020. "Puppetry in the 21st Century: Reflections and Challenges." ResearchGate. https://www.researchgate.net/profile/Marzenna-Wisniewska/publication/344955066_Puppetry_in_the_21_st_Century_Reflections_and_Challenges. (In Engl.).
8. Total Theatre. 2025. "Duda Paiva Company – Bastard!" 09.01.2025.
<https://totaltheatre.org.uk/dudapaiva-company-bastard/>. (In Engl.).
9. Puppet Centre. 2025. "Review: Bastard! – Duda Paiva Company." 14.01.2025.
<https://www.puppetcentre.org.uk/animations-online/reviews/bastard-dudapaiva-company>. (In Engl.).

Автор жайында қысқаша мағлұмат:

Сабит Акжол

Қазақ ұлттық хореография академиясының 1 курс магистранты
(Астана, Қазақстан)

Ғылыми жетекші: **Жұмасейітова Гүлнара Тазабекқызы** – өнертану кандидаты, өнертану профессоры, Халықаралық театр сыншылары қауымдастығының мүшесі, ҚР театр қайраткерлерінің және хореографтар одағының мүшесі

E-mail: aqjolsabit@gmail.com

Тел: +77475191529

Brief Information about the Author:

Sabit Akzhol

Master's student of the 1st year at the Kazakh National Academy of Choreography
(Astana, Kazakhstan)

Academic Advisor: **Gulnara Dzhumaseitova** - Candidate of Art Studies, Professor of Art Studies, Member of the International Theatre Critics Association, Member of the Union of Theatre Workers and Choreographers of the Republic of Kazakhstan

E-mail: aqjolsabit@gmail.com

Phone: +7 7475191529

Краткая информация об авторе:

Сабит Акжол

Магистрант 1 курса Казахской Национальной академии хореографии
(Астана, Казахстан)

Научный руководитель: **Жумасейитова Гүлнара Тазабековна** – кандидат искусствоведения, профессор искусствоведения, член Международной Ассоциации театральных критиков, член Союза театральных деятелей и хореографов РК

E-mail: aqjolsabit@gmail.com

Тел: +77475191529